

15 . Zubareva Yu. M. *Psichologo-pedagogicheskie issledovaniya po probleme obucheniya doshkol'nikov bezopasnomu povedeniyu na dorogakh // Aktual'ny'e voprosy` sovremennoj pedagogiki: materialy` VI Mezhdunar. nauch. konf. (g. Ufa, mart 2015 g.). – Ufa: Leto, 2015. – S. 63-68. URL: https://moluch.ru/ conf /ped/archive/148/7443/*

16 . Pelikhova A.V. *Pedagogicheskoe soprovozhdenie sem'i v obespechenii soczial'noj bezopasnosti rebenka doshkol'nogo vozrasta dissertaczi i avtoreferata po VAK RF 13.00.02, Chelyabinsk, 2011*

17 . Santaeva T.S. *Avtoreferat po pedagogike na temu «Pedagogicheskoe obespechenie bezopasnosti zhiznedeyatel'nosti detej v doshkol'nom obrazovatel'nom uchrezhdenii», speczial'nost` VAK RF 13.00.01 - Obshhaya pedagogika, istoriya pedagogiki i obrazovaniya VAK RF 13.00.01, Yakutsk, 2004*

18 . Bogdanova Yu. *Profilakticheskie mery` «Bezopasnost` v DOU». URL: https://www.maam. ru/detskijasad/bezopasnost-v-dou-736906.html*

19 . Khromczova T.G. *Formirovanie opy'ta bezopasnogo povedeniya v by'tu detej srednego doshkol'nogo vozrasta: Avtoref. diss. kand. ped. nauk. - Sankt-Peterburg, 2001.*

20 . Avdeeva N.N., Knyazeva O.L, Sterkina R.B. *Bezopasnost`: Uchebnoe posobie po osnovam bezopasnosti zhiznedeyatel'nosti detej starshego doshkol'nogo vozrasta. – SPb: «DETSTVO-PRESS», 2009. – 144 s.*

FTAMP 14.23.17

<https://doi.org/10.51889/2959-5762.2023.78.2.034>

А.Қ. Дүйсенбаев,^{1*} Т.У. Туленова,² А.М. Утешкалиева,² Г.У. Демешева,²
Базарғалиев Г.Б.²

¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Алматы қ., Қазақстан

²Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті,
Атырау қ., Қазақстан

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДА ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ САБАҒЫНДА ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫ ҚОЛДАНУ

Аңдатпа

Мақала мазмұнында мектепке дейінгі ұйымда дене тәрбиесі сабағында ұлттық ойындарды қолдану мәселесіне жан-жақты ғылыми талдау берілген. Сонымен қатар, балабақша балаларын этнопедагогикалық дүниетанымнан жетілдірудің негізі ұлттық салт-дәстүрлердегі баланың физиологиялық жетілуі тұрғысынан сипатталып, баланың тұлғалық жетілуіне әсері сипатталады. Тұлғаның этномәдени дәстүрлер негізіндегі ұлттық спорт ойындарын қолдану барысында: намыс пен жігер, отансүйгіштік пен әділеттілік, жұптасу мен оппозиция, топтық интеграция, тұлғалыққа өту мен көшбасшылыққа ұмтылу, үйлесімділік пен теңдікке, ақиқат пен шындыққа, дәлдік пен дұрыстыққа, жеңімпаздық монизмге бағытталған рух, өзін және өзгені бағалауға ұмтылған аксиологиялық құндылықтарды қастерлеуге арналады. Сонымен қатар, балабақшада қолданылатын ұлттық спорт ойындары олардың дене бітімін, логикасын, дағдысын және ептілікке, шапшаңдыққа, қимыл-қозғалыстарын дамыту жүйесін құрайды.

Түйін сөздері: Қазақ этнопедагогикасы, тұлға, намыс, ұлттық ойындар, ұлттық құндылықтар, көшбасшылық, жеңімпаздық.

Дүйсенбаев А.Қ.^{1*}, Туленова Т.У.², Утешкалиева А.М.², Демешева Г.У.², Базарғалиев Г.Б.²

¹Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан.

²Атырауский университет имени Х.Досмұхамедова, г. Атырау, Республика Казахстан.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ ИГР НА УРОКАХ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ В ДОШКОЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ

Аннотация

В содержании статьи представлен всесторонний научный анализ проблемы использования национальных игр на уроках физической культуры в дошкольной организации. Кроме того, в основе совершенствования этнопедагогического мировоззрения детей детского сада заложено влияние на

личностную зрелость с точки зрения физиологического созревания ребенка в национальных традициях. В процессе использования национальных спортивных игр на основе этнокультурных традиций личности: чести и энергии, патриотизма и справедливости, парности и оппозиции, групповой интеграции, перехода к личности и стремлению к лидерству, гармонии и равенству, истине и правде, точности и правильности, монизму победоносности, посвящается почитанию аксиологических ценностей, стремящихся ценить себя и других. Кроме того, национальные спортивные игры, используемые в детском саду, формируют их физическую форму, логику, навыки и систему развития ловкости, подвижности.

Ключевые слова: Казахская этнопедагогика, личность, честь, национальные игры, национальные ценности, лидерство, победоносность.

Duisenbayev A.,^{1} Tulenova U.,² Uteshkaliyeva A.,² Demesheva G.,² Bazargaliev G.²*

¹Al-Farabi Kazakh National University; Almaty, Kazakhstan

²Atyrau University named after Kh. Dosmukhamedov, Atyrau, Kazakhstan

THE USE OF NATIONAL GAMES IN PHYSICAL EDUCATION LESSONS IN PRESCHOOL ORGANIZATIONS

Abstract

The content of the article presents a comprehensive scientific analysis of the problem of using national games in physical education lessons in a preschool organization. In addition, the improvement of the ethnopedagogical worldview of kindergarten children is based on the influence on personal maturity from the point of view of the physiological maturation of the child in national traditions. In the process of using national sports games based on the ethno-cultural traditions of the individual: honor and energy, patriotism and justice, pairing and opposition, group integration, transition to personality and striving for leadership, harmony and equality, truth and truth, accuracy and correctness, monism of victory, is dedicated to honoring axiological values seeking to value themselves and others. In addition, national sports games used in kindergarten form their physical form, logic, skills and a system for developing dexterity and mobility.

Keywords: Kazakh ethnopedagogy, personality, honor, national games, national values, leadership, victoriousness.

Кіріспе. Балабақша балаларына қазақ этнопедагогикасындағы ұлттық спорт ойын арқылы дене тәрбиесін тұлғалық бағдарына жеңіске жетуге құлшыныс, өзін-өзі жетілдіруга бейімдік, әлемдік өркениет деңгейінен тұғырлы орны бар, рухани ойы таза, ұлттық спорт ойындары негізінде тұтас ұлттық құндылықтарды жанындай жақсы көретін тұлғаны қалыптастыруға бағытталады. Бұл туралы Президентіміз Қ.К.Тоқаев «Әділетті мемлекет. Біртұтас ұлт. Берекелі қоғам» атты Қазақстан халқына жолдауында: «Ел боламын десең бесіңді түзе, яғни балабақшадан бастау қажет. Сондықтан мектепке дейінгі тәрбие жұмысы басты назарда болуы керек», дейді [1]. Демек, бұл балалардың ұлттық тәрбиесі мен саулығын ұлттық спорт ойындары арқылы дамытудың маңызына бағыттталып отыр.

Дәстүрлі дене тәрбиесі қазақ қоғамының тұтас өмір сүру кезеңдерін қамтитын және бірге жасасып келе жатқан өмір сүру стилі, оның мәні біздің тұрмыс-тіршілігіміз қимыл-қозғалыстан тұрады. Қазақ халқында бұрын бала дүниеге келгеннен бастап, өмір соңына дейін табиғатпен шыңдалып, өмір бойы аттың үстінде өткен. Мұның бәрі де дене тәрбиесінен бастау алатын педагогикалық, психологиялық дәстүрлер мен тәжірибелік қолданыстар арасында тағылымдық мәні бар екендігін көрсетті, демек дене тәрбиесінің мектепалды балаларына этнопедагогиканың маңызы туралы зерттеулерде толық ашылмай, практикада қолданылмай келе жатқанын талдай келе, біз мақала мазмұнында мынадай мақсат, міндеттер қоямыз: балабақша балаларын қазақ этнопедагогикасы арқылы дене тәрбиесінің тұлғаға тағылымдық ықпалын айқындау қажет; балабақша балаларын қазақ этнопедагогикасы арқылы дене тәрбиесінің маңызын анықтау және мәнін ашу; балабақша балаларын қазақ этнопедагогикасы арқылы дене тәрбиесінің оқу-тәрбие үдерісіндегі жағдайын талдау және ұлттық спорт ойындарын қолданудың маңызы зор деп білеміз. Қазақтың ұлттық спорт ойындары тақырыпқа өте бай және алуан түрлі болып келеді. Ұзақ уақыт зерттеу мен жинақтау, зерделеу жұмыстарының нәтижесінде ұлттық спорт ойындарының тақырыбына, мазмұнына, ондағы көзделген мақсатына байланысты біз бірнеше салаға бөліп қарастырамыз. Атап айтқанда, ойын-сауық, тұрмыс-салт ойындары, дене шынықтыру, спорт ойындары т.б. атауға болады. Ұлттық ойындар, халық педагогикасының бір саласы болып табылады.

Оларды біз тұрмыстық, салт-дәстүрді насихаттауға бағытталса, дені ұлттық спорттық бағытын құрайды. Баланың денесінің дұрыс жетілдіру, нығайту, сергектік пен жылдамдықты жетілдіру үшін ұлттық қимыл-қозғалыс ойындарын ерекше атап өтуге болады. Ұлттық қимыл-қозғалыс ойындарын үнемі қолданатын бала әрдайым ширақ, елгезек, дүниетанымы мен рухы жоғары болады.

Бүгінгі таңда жалпыадамзаттық спорттың бастаулары ретінде дифференциацияланып кеткен дейміз, бүгінгі күні спорттық ойындарға қатысты оппозициялық күрестің негізгі, арғы моделі деп түсінуімізге болады: «екі жақтың қарама-қарсы тұру» қағидасы. Жұптық құрылым, қарсылық ету, күрес, жеңіпаздыққа ұмтылу, шыдамдылық, жігер т.б. сипаттар ұқсату түрінде көне зороастризмдік сюжет пен спорттағы екі жақтың бәсекелестікке ұмтылу құбылыстары болып табылады. Спортта кейіннен ол мәдениеттендірілген, ізгілендірілген формаға ауысқанымен де, негізгі мақсат - жеңіске ұмтылу, мәңгілік күреске негіздеу т.б. формадағы белгілер сақталып қалып отыр.

Ұлттық немесе мифтік дүниетаныммен көзқарас қаһарман персонализміне қашанда жігер, рух, қайсарлық психологизмін сіңіріп, тұтастандырып жіберген. Бұл тұлғаның өмір сүруі мен тұрмыс салттарына да бейім күрсекерлік рухты, айлакер, епті, т.б. қасиетті бойына сіңірген көшпелілер дүниетанымындағы мықты азаматтың, түпкі ұрпағының символдық прообразы. Демек, ол кез келген қиын кедергілердің бәріне дайын, әділеттілік үшін күреседі, әрі үнемі жеңіпаз аталатын мифтік образ болып табылады. Спорт «қаһарманы» да жалпыадамзаттық және ұлттық түсінігімізде мифтік қаһарман сапаларын қайталауы тиіс. Бұл қасиеттердің ортақтығы ескі дәуірдегі синкреттілік мәдениет туындысымен сабақтас екендігін айғақтайды. Мәселен, балалар ертегілеріндегі «Тау көтерген толағайдың» әсіреленген көрінісі қиял-ғажайыптан гөрі барынша шынайы трансцендентальдық, тек қана тәндік күштің культіне арналған моноконтекст болып табылады. Бұл монизм дәуірі символизміне қарағанда идеологияланған, көшірілген түрде антропологияланған тип. Себебі мұндағы әсірелеу негізінен адами болмыстағы ең шекті деңгейін ұстанады, яғни жер бетіндегі таудан артық ауыр ештеңе жоқ екендігі түсінікті. Сонымен қатар, тау көтеру ұрыстық сипатта емес, барынша бейбіт демонстрацияланған ойын, яғни, спорттық форманың қазіргі «штангистің» архемифтік бейнесі болып табылады. Немесе қазақ ертегілерінің біріне назар аударатын болсақ, яғни «Ер Төстіктегі»: таусоғар - штангист, желаяқ - ұзындыққа, биіктікке секіру, кросс т.б. жеңіл атлетиканың субстраттық символдық прообразын құрайды. Яғни халықтық тағылымдар алдымен сол этностың тағдыры мен болашағына алаңдап, оның жаңғыруы мен рухының асқақ болуына негізделеді. Халықтың өмір сүруі мен сақталуының кепілі оның тұтастығы мен ішкі бірлігі, ынтымақтастығы мен бірігуі болып табылады.

Зерттеу материалдары және әдістері. Қазақ халқының этнопедагогикасында ұлттық спорт ойындарына қатысты алғанда - бәсеке, жеңіске жету, тәуекелшілдік, жаттығудың нәтижесі, бірлесу жағдайдағы адам болмысы, социобиологизм, тәнге басымдылық берушілік, т.б. болса, соғыс өнері осы процестерді сақтау мен оның тұрақтылығын қамтамасыз етудің шарты. Бұл шарт қазақ қоғамында әлеуметтік сипат ала отырып, тұрмыс қалпына да айналып, бос уақытты тиімді өткізудің құралы болып саналып, өмірмәнділікті құралы, өзінің қайталамалы құндылығы арқылы өнерге, яғни спорт өнеріне ауысқан деп тұжырымдауымызға болады, бұл барлық спорт түрлерінің синкретизмдік субстраты болған тәрізді. Сәйкесінше спорт та мәдени-әлеуметтік құрылым ретінде бос уақытты тиімді өткізудің тұрмыс қалпын құраған. Яғни соғыс өнеріндегі саяси қақтығыстық сипат - оппозициялық мәдени «ойынға» өзінің функцияларын көшірген. Бұл ұлттық болмыстағы «шынайы ойын» мен «мәдени ойын» бірлігінің даму диалектикасының тарихи-салыстырмалылық айқындығы. Зерттеуші Т.Қуанышевтың пікірінше: «дене шынықтыру мұғалімдері ұлттық спорт ойындарын жақсы меңгерген, оны үнемі сабақта, сабақтан тыс уақытта қолдана білуі керек. Ол балаларда жарыс, бәсекелестік арқылы дүниетанымының қалыптасуына әсері зор» [2, б.13]. Демек, құрылымдық әдіс бойынша ұрыстық оқиғаға ойындық элементті қоссақ, күш қолдану кикілжіңі түсіріледі, бұл да ұрыс пен спорттың түбі бір психологиялық синкреттік сипатын танытады. Біз әдет-ғұрып пен салт-дәстүрлерді көне замандардан бері ұлттың өз призмасынан өткізген, сан алуан діни сенімдер мен өзге де идеологиялар кеңістігінен таңдап және іріктеліп алынған, өздеріне оңтайлы өмір сүру бағдарларының, үлгілерінің статикалық-динамикалық түрдегі жиынтығы. Сондықтан оның құрылымы «бәрінің әу бастан берген жауабы» дайын күйіндегі «құндылықтардың бәрі де бар» тұтас концептуалдық жүйе болып табылады. Жоғарыда көрсетілгендей, халқымыздың тіршілік ету мен өмір шындығынан бір сәттік үзілісі, жаугершілік пен жауласудан психологиялық жалығу, тән мен рухтың психологиялық жеңілденуі мен шынығу қажеттілігінен «ұлттық ойындар» туған дәуір – ұлттық спорт мәдениетінің алғашқы арнайы «ресми» бастауы болып табылады. Қазақ халқы ойын мен спорт түрлерін, жауынгерлік соғыс өнерін арнайы ажыратпаған, оларды бірлікте қарап, тәндік-жандық жетілу функционализмінің синкреттік құралы

ретінде түйсінген. Сондықтан соғыс өнерінің элементтерін (садақ ату, найза лақтыру, т.б.), ұлттық ойын көріністерін (ат шабыс, қыз қуу, т.б.) тұтастай арнайы ұлттық спорт өнері деп, ал діни сенім ритуалдарын (шаманның зікір салуы, тәңірге жалбарыну), тәндік дене қимылын қажет ететін салттарды (отқа май құю, т.б.) оның тарихи-шығу тектік алғышарты деп түсінуіміз қажет. Ал, оның көрінісі Наурыз мерекесі мен ас бергенде жиі жүзеге асқан. «Наурыз – нағыз ұлттық салт-дәстүрлер мен ұлттық спорт ойындары мен өнердің тоғысқан мерекесі. Мұнда ауыл мен елдің мықты жүйріктері, балуандары, ақындары өнер көрсетіп, жарысқа түсетін алаңына айналады» [3, б. 114], - деген жолдар да осының айғағы болып табылады.

Жалпы, ұлттық ойындар спортының да құрылымдық сан алуан, көп түрлі болып келетіндіктен, осы ресми бастаулармен жарыспалы түрде жүріп отыратын, толықтырылатын, дамытылатын синкретизмдік алғышарттарды құрауда да алғашқылық мәні бар. Атап өткеніміздей, ұлттық спорт өнерінің қалыптасуының құрылымдық-функционалистік негіздерінің шығу тегінің сатыларының бірі – «процесс коммуникациясына» келетін болсақ, рухани-мәдени диалогтардың орныға бастауы мен нығаюы тұсында әлемге әйгіленген түркі мемлекетінің этноцентристік мәдениет орталықтық сипаты болғандығы жасырын емес. Мәдени дифференциациядағы синкреттік бастауларды осы түркі халықтарының ұлы қорынан тарату, оны мәдениет түпнегізі мен субстарты ретінде қарастыратын көзқарастардың астарында да шындық жатқан тәрізді.

Атап айтқанда, этнолингвоцентризм – өзге халықтардың тілдеріндегі сөздерді көне дәуірлерден бері қалыптасқан түркі сөздерімен байланыстыру (стакан - тостаған, богатырь - баһадүр, colden - алтын деген сөзден шыққан деп топшылау); музыка өнеріндегі түбірлестікті туындату (скрипка - қобыз, гитара - домбыраға еліктеуден туған) т.б. Сондықтан қазақ халқының спорт түрлерінің әлемдік спорт түрлерінің қалыптасуы мен дамуына да ықпалы болғандығын атап өтуге болады. Мәселен, ұқсату түрінде көкпар мен футбол ойынына ортақ белгілерді көрсетуге болады:

- негізгі межеге апаруға тиісті бір объект (серке және доп);
- объект үшін тартыс және оның ойыншыларға кезекпен ауысуы;
- объектіні межеге жеткізу жеңіс болып саналады;
- ойын ұжымдық, қатысушылар саны да шамалас;
- кеңістік пен уақытты тез игеру қажеттілігі;
- ойынға арнайы кеңістік алаңы керектігі, т.б.

Ал футболдың таза сәйкестендірілген түрі «Жаяу көкпар» деген ойынның ұжымдық түрінде көкпарды межеге жеткізген жеке адам емес, оның тобы жеңімпаз атанады.

Сондай-ақ, тоғызқұмалақ пен дойбы, шахмат ойындарының ұқсастықтары:

- арнайы ойын тақтасы қажет;
- ұпай жинау арқылы жеңіске жетеді;
- ойлану мен әдіскерлікті қажет етеді, т.б.

Немесе, ұлттық «Түйілген орамал» ойыны қазіргі баскетбол мен гандболдың тууына себепші таза ұқсас ойындық дәстүр. Бұл ұқсастықты қазіргі заманғы дене тәрбиесінің әдіснамашылары айтып жүр: «ол негізінен баскетбол ойының шығуына себеп болған спорттық ойын. Ереже бойынша ойыншылар бытырап кетеді. Ал, ойын жүргізуші қолында түйілген орамалы бар ойыншыны қуалайды. Орамалы бар адамға жете бергенде ол басқа ойыншыға лақтырады, ол орамалды қағып алып, екінші балаға лақтырады. Осылай жалғаса береді...» [4, б. 243].

Сонымен қатар ұлттық спорттың технологиялық мәні туралы: «балаларға ұлттық ойын технологиясын қолдаудың танымдылық» деп атаса [5, б. 1002], ұлттық ойын – интеллектіні дамыту құралдардың қалыптасуының жалпылама жобасы болған деп ой түйіндеуімізге және осы психологиялық дайындықты жетілдіру құралы деп бағамдауымызға болады. Немесе профессор Д.Кішібеков тұжырымдағандай, футбол – көкпардан, бильярд – асық ойынынан туындаған. Көкпар – «көк бөрі» деген сөздік туындысы. Ал аш қасқырлардың кішігірім жемтікке таласы «табиғат даласының көкпары» болуы ықтимал. Яғни көкпар ойыны да осы құбылысқа еліктеуден туындаған болуы мүмкін [6, б. 236-258].

Бұл мәдени этноцентризмдегі спорттық синкреттік негізі байырғы қазақ халқының өмір салтындағы тәндік жетілуге баса назар аударатын менталитетімен ұштасып жатыр. Дәстүрлі қазақ дүниетанымында спорттық ойындар өмірмәнділік тарихи-философиялық негіздермен де тоғысады:

- кеңістік пен уақытты игерудің символдық нышаны, мәселен, оны тез игеретін ат спортына байланысты кең даладағы ойын түрлерінің пайда болуы;

- ұлт болмысын сақтау мен жаугершілік заманға дайындықтың алғышартын жасақтаудағы тәжірибе алаңы - садақ ату, найза лақтыру т.б. тікелей элиминацияланған құбылыстар;

- өмірмәнділік-тұрмыстық мағыналы әлеуметтік мәселелерге арналған практикалық нәтижеге ұмтылу, мәселен, қыз қуу - отбасылық жұп құрудың алғышартына дайындайтын абстарктылы мүмкіндікті шынайы мүмкіндікке айналдыратын қайталамалы құбылыс т.б.

- халқымыздың дәстүрлі құрылымындағы «тұрмыс кешу салтының үлгілеріне» және «ата-бабаның ұрпаққа берілген мирасқорлық тәжірибесіне» келетін болсақ, ол - қазақ халқының шынайы болмысының заңды жалғасуының объективті шарттары мен өткеннің кейінгі ұрпаққа императивті-тәрбиелік түрдегі биологиялық-генетикалық трансформациялануы, ата-баба ұрпағынан «өзін қайтадан көре білуінің» идентификациясы, рухани тәжірибе мен биологиялық-физиологиялық жетістіктерінің тұтастай көшірілуі т.б. Мәселен, атқа міну қазақ халқының өмір салтында жылқыны өзі қалаған ісіне пайдалануға негізделген. Мұны негізінен көшпенділік өмірді зерттеуші ғалымдар да қуаттайды: «Қазақ халқының денсаулығы мықты, рухы таза, олар өзгермелі жағдайға өте бейім, ұдайы қозғалыста болғандықтан олардың бойында динамизм жақсы дамыған» [7, б. 193]. Осы өмір сүру динамизмі қозғалыс, икемділік, бейімделу, ептілік, қуаттылық, бәсекелесу т.б. витальдық құрылымдарды туғызатын алғышарттар. Жалпы айтқанда, ұлттық спорт өнері - мәдени-әлеуметтік феномен бола отырып, көпқырлы, көпқызметті құрылымды қамтитын құбылыс. Сондықтан да ұлттық спортқа әртүрлі анықтамалар мен түсініктемелер жан-жақты талданып, зерделеніп берілген. Профессор Н.И.Пономарев пен В.В.Столяров: «ұлттық спорт ойындары - мәдени қызметтің бір қыры болып табылатын этностық өмір сүру алғышарттары» дейді [8]. Ал спортық қатынастар - ұлттық спорт ойындарының халықтың араласу мәдениетінің белгісі. Ол достық пен бәскеге арналған. Демек, ұлттық спорттық ойындар адамдардың қарым-қатынасы мен рухани құндылықтарға тәрбиелеу идеясын құрайды. Яғни, «ұлттық қозғалмалы ойындар - ойын мен тәрбиені ұштастырып, бала бойына қазақы рухани құндылықтарды сіңіретін негізгі құрал» болып табылады [9, б. 110]. Сондай-ақ, қазіргі дене тәрбиесі мен ұлттық спорт социологиясында: «адамдарды өмірлік тәжірибеге дайындау мен тәрбиелеу, сауықтыру, қалпына келтірушілік, эстетикалық, экономикалық т.б. қызметтер мен байланысты» екенін атап көрсетеді [10, б. 230].

Демек, ұлттық спорт ойындарына қатысты тәндік (биологиялық) сапаларады ұсынатын дене тәрбиесінің әдіснамасы: үнемі досына көмектесу, сабырлылық, жұпату мен оппозиция, тұлғалыққа өту құрылымдарын құрайды [11, б. 135]. Бұл өмірлік күш-қуатқа негізделген сапалар тұлғаның тұтас қасиетін қалыптастыратын бірліктер мен құндылықтар болып табылады. Жалпы дене тәрбиесі басқа да тәрбие бағыттары сияқты дүниеге келген сәбиден бастап ұлттық дәстүрлермен байланысып, кейін тұлғаның дамуы барысында үлкен маңызға ие болып табылады. Демек, ұлттық спорт ойындарын дене тәрбиесінде қолдану үшін, оның теориялық және тәжірибелік бағыттары негізге алынып, оқу-жаттығу жұмыстарының жоспарлары мен бағдарламалары ұлттық ойындарға мән берілгені жөн. Қазіргі кезде балабақша балаларына дене тәрбиесі сабағында ұлттық спорт ойындарын қолдануда жас ерекшелігі, балалардың икемділігі, психологиясы, көңіл-күйі т.б. ерекше маңызды. Негізінен кез келген ұлттық ойындардың құрылымы баланың рухани, тәндік жетілуі мен дамуына әсер етеді.

Қазіргі кезде уақыт талабына сәйкес, дене тәрбиесі мен спорт саласындағы ұлттық ойындар мен олардың түрлерін ұтымды қолдану жолдарын қарастыру, тарих толқынында жоғалып кеткен, ұмытылған дәстүрлі спорт ойындарын халқымыздың мәдени, рухани құндылықтары ретінде қайтадан қалпына келтіру өзекті проблема болып саналады. Себебі, балабақша балаларына тәнін ұлттық ойындармен жаттықтырып, рухани және табиғи жетілуі үшін дәстүрлерге лайықты қолдануымыз керек. Кез келген дүниежүзі халықтарының ұлттық ойындары кеңінен насихатталып, тәжірибеге қолданылып жүрміз. Шын мәнінде ұлттық ойындарды балабақшадан бастап тұлғаның қалыптасуы үшін барлық жас кезеңдерінде қолдануымыз қажет. Қазақтың ұлттық ойындарын зерттеген ғалым М.Таникеев: «халық педагогикасында ұлттық ойындар ұлтты сақтаудың негізі, оның мазмұнында халқын сүю, еңбек ету, отбасын қорғау, бақытты өмір сүруге арналады» деп сипаттайды [12, б. 93]

Зерттеу нәтижелері. Балабақшаның оқу-тәрбие үдерісінде басқа пәндер мен қатар дене шынықтыру пәніне ерекше көңіл бөлінеді. Себебі, сабаққа дайындау, сабақ үстіндегі сергіту жаттығулары, бір топта оқитын балаларға денсаулық сағатын және ойын саяхатын өткізуге арналады. Мұның өзіндік себебі бар, мектеп жасына дейінгі балалар үнемі қозғалыста болады: жүгіреді, секіреді, ойнайды, алысады, әйтеуір қимылдаумен болады. Танертеңгілік ұйықудан тұрғаннан түнгі ұйқыға жатқанға дейін бала әдетте қозғалыста болады. Егер осы қозғалыс 50% дейін кемитін болса, онда гиподинами-

калық факторлар әсерінен балалар ағзасында даму барысында түрлі аурулар пайда болады. Демек, балаларды үнемі қозғалыста және ұлттық ойындарды пайдалана отырып дене қозғалысын жоғары деңгейде ұйымдастырса ғана біз дені сау тұлғаны тәрбиелей аламыз. Міне осыған орай, не істеу керек? деген сұрақ туындайды: балабақша балаларына дене тәрбиесі сабағын, сабақтан тыс уақытта, сабақ үстінде де қозғалыс жаттығуларын үздіксіз жүргізу қажет. Балабақшаның оқу-тәрбие үдерісінде ұйымдастырылатын дене шынықтыру-сауықтыру жұмыстарының ең алғашқы бастамасы ретінде күнделікті өткізілетін сабаққа дейінгі бой жазу немесе сергіту жаттығулары болып табылады. Мұндай жаттығуларды өткізудің мақсаты - бала ағзасын алдын ала жаттықтырып, жұмыс қабілетін арттыру және олардың сабақта дұрыс отыруын қалыптастыру. Мұндай таңертеңлік бой жазу жаттығуларын топтың тәрбиешілері өткізеді. Ұлттық әнге жазылған сергіту жаттығулары күнделікті жағдайда балалардың ой-өрісіне лайықты ұлттық әндер мен музыка және би, жаттығу түрлері алдын ала таңдалып алынады. Жаттығулар әр күн сайын мазмұны өзгертіліп отырады. Кейбір ұлттық ойындар мен жаттығуларды дене шынықтыру сабағында да қолдануға болады. Бой жазу жаттығулары 15-20 минутқа арналуы керек. Таңертеңгілік бой жазу жаттығулары мазмұнына қарай 4 топқа бөлінеді:

- алғашқы жаттығуларды ұйымдастыру келесі жаттығуларға дайындық ретінде орындалады;
- керіліп-созылу жаттығулары партада дұрыс отыру мақсатында орындалады;
- тыныс алу мүшелері мен ағзаның қан айналымына әсер ететін жаттығулар (орнында тұрып аздап жүгіру, секіру, отырып-тұру т.б.)
- қол-аяқтың бірдей қозғалуына, яғни денені дұрыс ұстауға арналған жаттығулар.

Бұл айтылған талаптар балалардың күнделікті балабақшада дұрыс тәрбие мен білім алуына да психологиялық көңіл-күй сыйлайды. Ал сабақ үстіндегі сергіту жаттығуларының негізгі мақсаты сабақтан шаршап отырған оқушылардың көңіл-күйін көтеру, осылайша денені сергіту арқылы оқуға қабілеттілігін арттыру және партада отырғанда денелерін дұрыс ұстауға дағдыландыру болып табылады. Негізінен 2-3 минуттан аспауы қажет. Сергіту жаттығулары балалар сабаққа көңіл қоймай, қозғалыс көбейе бастаған кезде өткізіледі. Жаттығуды өткізу барысында терезені ашып, кабинетті желдетіп алу қажет. Таза ауа тыныс алуды реттеп, балалардың сабаққа белсенділігін арттырады. Жалпы сергіту жаттығулар соңғы сабақтарда өткізіледі. Сондай-ақ спорттық ойын саяхаттарының да маңызы зор болып табылады. Оның негізгі мақсаты – күнделікті өмірде кездесетін табиғи кедергілерден өту болып табылады. Мысалы, балалар үлкен арықтан аттап, секіріп өту, бір аяқтап жүретін көпірден өткенде тепе-теңдікті сақтау, затты алысқа дұрыс лақтыру, әртүрлі кедергілерді жеңе білу т.б. жаттығуларды орындаудан тұрады. Сонымен бірге балалар төзімділікке, жауапкершілікке, достыққа тәрбиелеуге және табиғат құбылыстарын зерттеуге бағыт береді. Осылайша оқушылар 2-3 сағат аралығында спорттық ойын саяхатында таза ауада, дала кеңістігінде әртүрлі жаттығуларды орындағанда өздерін еркін ұстап, жер бедерімен танысады. Спорттық саяхат ойындарын дене шынықтыру мұғалімі күні бұрын ойланып жасаған сабақ жоспары негізінде өткізіледі, топтың балаларын бөліп, оларға тапсырма беріп, балаларды табиғат жағдайына, қауіпсіздік ережелерін сақтауға кеңес беріледі. Тәрбиеші мен дене шынықтыру мұғалімі ұлттық спорт ойын саяхаты өтетін жерді күні бұрын анықтап, жер бедері, табиғаттың жағдайымен танысқаны жөн. Бұл саяхатқа көбіне мектеп алды топ балалары қамтылады. Олар 1 шақырым жерді жаяу жүруге машықтануы керек. Сонымен қатар жазық алаң, арықтар, көпірлер, жарқабақтар, еңбектеп жүретін жолдар т.б. кедергілер көп болса спорттық саяхат қызықты өтеді. Спорттық саяхат жоспарына ұлттық ойындар ойнауға бағытталуы тиіс.

Балабақша балалары дене шынықтыру пәнінен жүйелі білім мен ұлттық тәрбие алып, дені сау, рухани ұлттық тәрбиемен сусындап шығуына ұлттық спорт ойындарының маңызы зор. Ұлттық ойындар балалардың дене тәрбиесін жетілдіріп қана қоймайлы, сонымен қатар олар баланың көңілін ашып, ақыл-ойын дамытады, білуге, тануға құштарлығы қалыптасады. Балабақшаның балаларына жиі қолданылатын ұлттық ойындарға «Көкпар», «Орамал алу», «Тақия жасыру», «Ақсерек-көксерек», «Асық», «Айгөлек» т.б. ойындарды ойнату арқылы балаларды тапқырлыққа, жылдамдыққа, шапшаңдыққа, икемділікке, батылдыққа баулиды. Яғни, теңертегі қабылдау кезінен бастап кешке дейін баланың үйіне қайтуына дейінгі уақыт аралығында күн тәртібіне сәйкес дене тәрбиесі сабағы мазмұнында тұстас жүргізудің маңызы зор. Яғни, бағдарлама бойынша арнайы өтетін тақырыптық тәрбие сағаттары бойынша да сергіту, қимыл-қозғалыс ойындарын өткізуге болады. Демек, ата бабаларымыздың бала тәрбиесінде қолданған ұлттық ойындарды қолдана отырып, оларды әдептілікке, мейірімділікке, ізгілікке, бауырмалдыққа тәрбиелейді. Сабақ үстінде және сабаққа дайындау кезіндегі сергіту жаттығуларын, әрбір топта күнделікті өткізілетін салауатты өмір салтына арналған сағаттар мен

ойын саяхаттарын ұлттық спорттық шаралармен ұйымдастыруға да болады. Осындай қазақ халқында жиі қолданылатын ұлттық ойындарға тоқталамыз. Балалардың ұлттық ойыны дегеніміз, жаттығу, шынығу, сол арқылы баланы өмір сүруге дайындаймыз. Ойындар арқылы бала өзінің қоршаған ортасын танып, онымен қарым-қатынас жасауға икемделе бастайтынын көреміз. Демек, әрбір ұлттық ойынның өзінің мағынасы мен мазмұнына сәйкес қолданылады. Негізінен ойындар баланың тілін, есте сақтауын, байыптай білу, жедел шешім қабылдау, шапшаңдық, төзімдік дағдыларын қалыптастырады. Мысалы, ұлттық қимыл-қозғалыс ойындарының бірі: «Қасқыр қақпан» ойынын алып қарайтын болсақ, оны ойын алаңда да, спорт залында да өткізуге болады. Балаларды сапқа тұрғызып, ойнау тәртібін, ойын ережесін, ойында әркім өзін қалай ұстау керек екендігін көрсетеді. Егер ойында тақпақ болса, онда балалар сол тақпақты алдымен өзі айтып, сонан кейін хормен айтылады. Негізгі ережесі, балалар екі топқа бөлінеді. Үлкен тобы - «қақпан», кіші тобы «қасқырлар». Ойынды мұғалімнің өзі басқарады, тақпақты ең жақсы жаттап алған бала бастайды, қалғандары қосылады.

*Қасқыр түссе қораға,
Ұстамасқа бола ма?
Қол ұстасып тұрайық,
«Қасқыр қақпан» құрайық.*

*Біздің қақпан болаттай,
Қасқырды тұр жолатпай.
Қасқыр, қасқыр, келіп көр,
Қақпан, қақпан берік бол! –*

деп, балалар бір-бірімен қол ұстасып дөңгеленіп, шенбер құрып болғанша:

*Қане, қақпан, берік бол,
Қасқыр, қасқыр, келіп көр! –*

деген жолдарды айтып болысымен «қақпан» болып тұрғандар бір-бірінің ұстаған қолдарын жоғары көтереді. Ал, «қасқыр» тобындағы балалар арғы беттегі қораға көтерілген қолдардың астымен жүріп өтіп кетуге тырысады. Қасқырлар осылай өтіп жатқан кезде оқушының «а-а!» деген белгісімен көтерілген қолдар төмен түседі. Балалар жүрелерінен отыра қалады. Сөйтіп «қақпан» жабылады. Іште қалғандар «қақпан» тобына қосылады да, «қасқырлар» азая береді. Ойынды осылай жалғастыра береді. Ойында балалар кезектесіп отырады. Балалар ойынға жаттыққаннан кейін оқушылар өздерінің ішінен бір баланы ойын басқарушысы етіп сайлайды. Бұл ойынның негізгі мақсаты - алдымен балалардың тілін, ақыл, ой-өрісін, есте сақтау қабілетін дамыту, ұйымшылдық, патриоттық сезімін қалыптастыру болып табылады.

Арқан тарту – қазақ халқының атаулы меркелерінде жиі қолданылатын ұлттық спорт ойыны. Мұны кез келген жерде өткізуге болады. Ойынды алаңда, жазық жерде ұйымдастырады. Оған ұзындығы 10 метрлік жуан арқан қолданылады. Арқанның ортасына қызыл ормалмен түйіліп белгі жасалынады, ойынға қатысушылар екі топқа бөлінеді. Олардың саны 10-12 баладан болады. Ойын ережесіне сәйкес екі жақ арқанды керіп тартып, өздеріне қарсылас топтың күшінен басымдығын көрсету керек, сонда ғана жеңіске жетеді. Сонымен қатар ойынға қатысушылардың қимыл бірлігін, ұжымдық іс-әрекетін қалыптастыруға бағытталады [13, 114-б.].

Жүру мен жүгіруге байланысты да көптеген ұлттық ойындар бар. Мысалы, «Жаяу жарыс» ойынын ойнату арқылы балаларды жүйріктікке, тапқырлыққа баулимыз. Ұлттық ойынды ойнау барысында балалардың тыныс мүшелерінің қалыпты жұмыс істеп аяқтарының бұлшық еттерінің дамуына мүмкіншілік жасалады. Жүру мен жүгіруге байланысты «Жаяу жарыс», «Ақ сандық, көк сандық», «Қуалап соқ» т.б. ойындарды да айтуға болады. Дененің қимыл-қозғалысына арналған «Секіру» ойындар тобын құрайды. Секіруге байланысты да көптеген қимыл-қозғалыс ойындарды атауға болады: «Шымбике», «Асау мәстек», «Жүрелей секіру», «Қарғымақ» т.б. деп айта аламыз.

«Қарғымақ» – халқымыздың ежелден келе жатырған ұлттық ойындар қатарына жатады. «Қарғымақ» ойыны ертеде жылқышылар ойнайтын болған. Ойынның мәні мен мақсаты – биіктікке секіру, алсықа секіру, сырық таяққа таяна секіру сияқты қазіргі спорт ойындарына ұқсас. Бұл ойынның бірнеше түрлері бар. Атап айтар болсақ:

- Биіктік мөлшерін дәлелдеп алып, керіп ұстаған жіппен жүгіріп келіп қарғу;
- Белгілі биіктікке керілген жіппен, қолына ұстаған сырыққа сүйене, оның бір басын жерге тіреп, бар екпінімен жоғарыға серпіле жіппен қарғиды;

Негізінен аталған әдіспен «Қарғымақ» ойны алаңда ойнатылады. Алаңға құм төселіп, секіруге ыңғайлы, арнайы жасалады. Бұл ойынды ойнату үшін тек биіктік пен ұзындықты жас мөлшеріне байланысты өзгертіп отыру керек. Ережеде берілген жаттығулар балаларға қиын соғады, олар одан секіріп кете алмайды. Бірақ жаттығу арқасында тез меңгереді. Ойын барысында барлық бала назардан тыс қалмайды. Балаларға ұлттық ойындарды үйретпес бұрын мұғалім балаларға қазақ халқының дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарын жоғалтпай, оны дамытуға, өз ұлтының құндылықтарына сүйіспеншілікпен қарауға бағытталады. Халық педагогикасында тұлғаның қоршаған ортамен бірдей өмір сүруге баулиды. Ұлттық қимыл-қозғалыс ойындары баланың жан-жақты дамуына ықпал етіп қана қоймайды, оның дүниетанымын, ой-өрісін де жетілдіреді. Біз ұлттық ойындарды пайдалану арқылы балалардың ұлттық дәстүрлерге деген сүйіспеншілігін қалыптастырсақ, екіншіден – балалардың ширақ, епті, шапшаң, қайратты болып өсуіне әсер ертеді. Біз ұлттық қимыл-қозғалыс ойындарын саралай келіп, оларды мазмұны жағынан үш топқа бөліп қарастыруға болады:

- 1 топ, аз қозғалатын ұлттық ойындар (сақина жасыру, ұшты-ұшты, бұғанай, алтыбақан т.б.);
- 2 топ, орташа қозғалыстағы ойындар (айгөлек, арқан тарту, соқыртеке, сиқырлы таяқ т.б.);
- 3 топ, тез қозғалыстағы ойындар (көкпар, ақсүйек, бәйге, жасырынбақ, жалау алу т.б.);

Сонымен қатар, балабақшаның тәрбиелеушілерінің жас ерекшелігі мен дүниетанымына байланысты ұлттық ойындарды қолдануға байланысты төмендегіше топтастыруға болады:

- Жүгіруге байланысты ұлттық ойындар (жаяу жарыспақ, қарғымақ, ақсүйек, қасқыр қақпан);
- Лақтыруға арналған ұлттық ойындар (әуе таяқ, шүлдік, орда, доп лақтыру, тоспа доп);
- Секіруге арналған ұлттық ойындар (ат кума, қап киіп жүгіру, қырық аяқ, қан көбелек);
- Бұлшықетті дамытуға арналған ұлттық ойындар (арқан тарту, қазақша күрес, көген тартыс);

Қазіргі кезде ұлттық ойындары мерекелерде, халықтық жиындарда, ауылдық жерлерде той-думанда, көпшіліктің ортақ сауығына айналды. Кей кездері отбасы демалысында да ұлттық ойындарды жастар да, балалар да ойынауға болады. Қазақтың кез келген жиын-тойы күрессіз, ат пен жаяу жарыссыз, айтыс, ән мен күйсіз, өтпейтін болған. Жарысқа түскен адам да, оған қатысқан төрт түлік түрлері де сынға түскен. Халық арасында жиі кездесетін ақсүйек, алтыбақан, арқан тарту, соқыртеке, белбеу тастау, ақсерек-көксерек, шалма, айдапсал, қарамырза т.б., сондайақ ат жарысы, түйе жарысы кеңінен таралған. Қазақтың ұлттық ойындары адамның жаны мен тәнін сергітеді, өз бетінше еңбектенуге баулып, бауырмалдыққа, достыққа, сабырлыққа үйретеді. Жалпы ойынның тәртібін, ережесін халық біліп, түсініп, бағасын беріп, әділ өтуін бақылаған. Сондықтан болар ұлттық ойындардың халықтық сипат алуының басты себебі осында деп білеміз. Халқымыздың әдет-ғұрыптарында қыз ұзату, келін түсіру, діни мерекелер, халықтық мерекелерде ұлттық ойындардың бәрі дерлік қолданылған. Ойын сауық тұлғаның өмір сүрудегі таңдау қабілетін шыңдайды, ортамен тіл табысуға, қарым-қатынасты жетілдіруге, жұмысын мазмұнды етуге, жеңіске жетуге ұмтылуға, адамның бойындағы тылсым қасиеттерін әлеуметтік күшке және қозғалысқа айналдырып, тұлғаның танылуына әсерін тигізеді.

Талқылау. Қазақ халқының ұлттық ойындары ұлтымыздың өркендеуі мен дамуында орын алатын атрибут ретінде бірге өмір сүріп келе жатқан ұлттық құндылықтарымыз, ол халқымыздың этнографиясының тәжірибелік көрінісі болып табылады. Барлық түркі халықтарына ортақ наурыз мерекесінде ұлттық ойындар кеңінен насихатталады. Қазақтың ойын-сауығы достық пен қонақжайлылықтың белгісі және көптің басын біріктіретін ұйымшылық қызметі мен руханилық пен көңіл көтеруге бағытталады. Ойын-сауықта жалғыздық сезім, арам ниет орын ала алмайды, кез келген адам ізденісте, этнопсихологиялық көңілді сезімде болады. Ондағы құдіретті күш – өнерпаздық, өзара түсіністік және келісімге жол табу. Ойын серіктесті таба білуге, онымен тіл табысуға үйретеді. Ойын адамның қабілет-қасиет ширататын, дүниетанымын дамытатын жүйелі іс-әрекет көрінісі. Ойын-сауықта адамның ізгілік қасиеттері шыңдалып, адамгершілік пен достық құндылықтар артады. Демек, бала тәрбиесінде ұлттық спорт ойындары тек қана тәндік жетілу ғана емес, рухани жетілуіне де әсерін тигізеді.

Ұлттық мерекелердің көркі, көкпар ойыны – түркі халықтарына кең тараған спорттық ойыны болып табылады. Зерттеуші ғалым Б.Төтенаев «қазақ халқының ежелден келе жатқан ұлттық ойыны. Оның мақсаты – тұлғаның табиғатпен үйлесімді болуы мен аттың қанаты бола отырып, елдің намысын қорғауға бағытталады. Бұл ойынға ауылдың кез келген адамдары қатыса алады», – деп келтіреді [14, 9-б.]. Көкпар сайысы көпеген қарулы жігіттердің қатысуымен өтетін ойын түрі. Ойынға бауыздалған теке немесе серке пайдаланылады. Негізгі ережесіне қатысушы аттылы жігіттер белгіленген сызықтың бойында қатар тұрады. Аттылы адамдардың алдына 50-60 метрдей жерге көкпар тасталады. Ойын

жүргізушінің белгісімен салт аттылар тұра шабады, сол-ақ екен кім көкпарға бірінші жетсе, ол іліп алып қашады. Оның артынан қуып жеткен ойыншы көкпарды орап тартып алып, 4-5 шақырым жердегі көмбеге келсе сол жеңімпаз атанады. Оны көмбеге алып келудің өзі оңайға соқпайды. Көкпарды ұйымдастырушылар қанша рет бәйге тігілетін болса, сонша рет ойналады.

Жалпы қазақ халқының ұлттық ойындарының бірі қыз қуу – қазақ халқында өте тамашалап қарайтын ат спорты сайыстарының бірі, оның шығу деректеріне келетін болсақ: «қыз қуу ойыны ерте заманнан келе жәкән ойын. Ертедегі сақтардың әскерлерінің дені мергендер мен барлаушылар қыздардан құралған. Оларды соғыс өнеріне үйрету үшін атпен бірін-бірі қуып ойнаған. Бертін келе, қызық болуы үшін қыздарды ер балалар қуып, ойын ережесі өзгертілген. Содан кейін «қыз қуу» ойыны келіп шыққан. Бұл ойын негізінен жазық жерде ұйымдастырылады. Ойынның тәртібі бойынша шабарман қыз жүйрік атқа мініп, жігіттің атын немесе өзін қамшымен бір соғып, алға қарай шаба жөнеледі. Есесін қайтарғысы келген жігіт ізінен қуып жетсе, қыздың бетінен сүйіп қайтарады, ал қуып жете алмаса қыз кері қайтара қуып жетсе қашымен сабап, жұртқа күлкі қылады» [15, б. 102].

Қазақтың халық педагогикасында баланы үйрету, оқыту, бейімдеу, тәрбиелеу бағытындағы ұлттық спорттық ойындар ғасырлар бойы жинақтаған тәжірибелері десек, ал ұлттық тәрбие деп белгілі бір ұлттың жеке адамға, соның ішінде балаға тәрбиелік ықпал етудің тарихи қалыптасқан жүйесін түсінеміз. Бұл жүйе халықтың бүкіл өмір сүру қағидасымен, болмысымен тұтастықта болады. Ананың бесік жырынан бастап, адамның жер қойнына берілгенге дейінгі өзі көріп-білген салт-дәстүрлерінің барлығы да тұлғаның ұлттық дүниетанымын қалыптастыратын өмір сабақтары болып табылады. Демек, халықтық тәрбиеге мән беріп, балабақшаның оқу-тәрбие үдерісінде ұлттық ойындарды жан-жақты енгізудің маңызы зор.

Қорытынды. Қазақтың салт-дәстүріндегі ұлттық ойындардың насихаттау, ол елдіктің белгісі. Ол уақыт талабынан туындаған қажеттілік, ұлттық спорт мәдениетін танып-білу, оның рухани бастауына терең бойлау, туған елінің, ұлтының құндылықтарын аялап, сақтауға үйрету. Қазіргі таңда балабақша балаларын қазақ этнопедагогикасы мұралары арқылы дене тәрбиесіне баулуда төмендегідей ұсыныстар бергеніміз жөн:

- Балалар тез игеріп кететін эстафеталық ұлттық ойын түрлерін үнемі қолданып отыру;
- Қазақтың ұлттық спорт ойындарын балалардың жас ерекшелігіне қарай қолданысқа енгізу;
- Балабақшаның дене тәрбиесі сабағында балалардың жарақат алмауына бақылау жүргізу;
- Еліміздің аймақтық, климаттық ерекшеліктерін ескеріп, қазақтың ұлттық ойындарын енгізу;
- Балабақша балаларын қазақ этнопедагогикасы мұралары арқылы дене тәрбиесіне баулуда ұмытылып бара жатқан ұлттық спорт ойындарын қолдану;

Балабақша балаларын қазақ этнопедагогикасы мұралары арқылы дене тәрбиесіне баулуда ерекшелігі оның сегіз қырлы, бір сырлы тұлғаны қалыптастыруға бағытталған тағылымдық мұра болып табылады. Ол негізінен жалаң құрғақ үгіт емес, ұлттық дүниетаным мен терең ой және ұлттық спорт ойындарына деген сүйспеншілік, ізгілік сезім арқылы байланысып жатады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Әділетті мемлекет. Біртұтас ұлт. Берекелі қоғам» Қазақстан халқына Жолдауы. - Нұр-Сұлтан, 01.09.2022 жыл // <https://akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-181416>
2. Куанышев Т.Ш. Подготовка будущих учителей физической культуры средствами нацио-нальных игр: автореф. канд. пед. наук.: 13.00.01. – Алма-Ата, 1992. – 24 с.
3. Дүйсенбаев А.Қ. Этнопедагогика және этнопсихология. Оқу құралы. – Алматы: «Medet Group», 2021. –156 б.
4. Оразбекова К.А. Жеке тұлға ұлттық тәрбиесінің ғылыми-педагогикалық негіздері. Монография. – Алматы: «Комплекс», 2000. - 330 б.
5. Uaidullakzy E., Duisenbayev A., Dosbenbetova A., Mankesh A., Akhmetova A., Kenzhebekova R. The importance of game technology in primary education. **World Journal on Educational Technology: Current Issues.** 2022, vol. 14, no. 4, 996-1004, <https://doi.org/10.18844/wjet.v14i4.7652> // <https://unpub.eu/ojs/index.php/wjet/article/view/7652>
6. Кишибеков Д., Кишибеков Т. Речь и письменность. Трансформация звуко-знаковых систем. – Алматы: «Ғылым», 2004. – 263 с.

7. Дүйсенбаев А.Қ. Дәстүрлі түркілік тәрбие тағылымдары. Монография. – Алматы: «Эверо», 2020. – 264 б.
8. Бирюкова А.С., Губанова М.И. Организация этнопедагогической деятельности в школе по социализации учащихся. – Кемерово: «Кемеровский государственный университет», 2017. – 159 с.
9. Бекнұрманов Н.С., Кудериев Ж.Қ., Темірбай Н.М. Ұлттық қозғалмалы ойындардың бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділігін қалыптастырудың мүмкіндіктері//Дене тәрбиесінің теориясы мен әдістемесі. – 2022. – №4 (70). – Б. 108-114. <http://46.34.130.122/index.php/tmfk/issue/view/11/10>
10. Шилько В.Г. Социология физической культуры и спорта. - Томск: Издательский дом «Томский государственный университет», 2018. - 416 с.
11. Дүйсенбаев А.Қ. Түркі халықтарының этнопедагогикасы. Монография. - Мерсин, 2020. - 168 б.
12. Таникеев М.Т. История физической культуры в Казахстане. Учебное пособие. – Алма-Ата: «Казакский институт физической культуры», 1977. – 152 с.
13. Сағындықов Е. Қазақтың ұлттық ойындары. – Алматы: «Рауан», 1991. – 176 б.
14. Төтенаев Б. Қазақ ұлттық ойыны. – Алматы: «Қайнар», 1994. – 144 б.
15. Қазақ халқының салт-дәстүрлері / Құрастырған Б.Жүсіпов. – Алматы: «Көшпенділер», 2007. – 160 б.

References:

1. Memleket bassısı Qasım-Jomart Toqaevtiñ «Ádiletli memleket. Birtutas ult. Berekeli qoғam» Qazaqstan xalqına Joldawı. –Nur-Sultan, 01.09.2022 jil //https://akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyñ-kazakstan-halkyna-zholdauy-181416
2. Kuanyshev T.Sh. Podgotovka budushchikh uchiteley fizicheskoy kul'tury sredstvami natsional'nykh igr: avtoref.....kand. ped. nauk.: 13.00.01. – Alma-Ata, 1992. – 24 s.
3. Duisenbayev A.Q. Étnopedagogika jáne étnopsixologiya. Oqw quralı. – Almatı: «Medet Group», 2021. – 156 b.
4. Orazbekova K.A. Jeke tulğa ulttıq tärbiesiniñ ğilmi-pedagogikalıq negizderi. Monografiya. – Almatı: «Kompleks», 2000. – 330 b.
5. Uaidullakzy E., Duisenbayev A., Dosbenbetova A., Mankesh A., Akhmetova A., Kenzhebekova R. The importance of game technology in primary education. **World Journal on Educational Technology:Current Issues**. 2022, vol. 14, no. 4, 996-1004, <https://doi.org/10.18844/wjet.v14i4.7652> // <https://un-pub.eu/ojs/index.php/wjet/article/view/7652>
6. Kshibekov D., Kshibekov T. Rech' i pismennost'. Transformatsya zvuko-znakovykh sistem. - Almaty: «Gylym», 2004. - 263 s.
7. Duisenbayev A.Q. Dästürli türkilik tärbie tağılımdarı. Monografiya. – Almatı: «Évero», 2020. – 264 b.
8. Biryukova A.S., Gubanova M.I. Organizatsiya etnopedagogicheskoy deyatel'nosti v shkole po sotsializatsii uchashchikhsya. – Kemerovo: «Kemerovskiy gosudarstvennyy universitet», 2017. – 159 s.
9. Beknurmanov N.S., Kwderiev J.Q., Temirbay N.M. Ulttıq qozğalmalı oyındardıñ bastawısh sıñıp oqwşılarınıñ tanımdıq belsendiligin qalıptastırwdıñ mümkindikteri//Dene tärbiesiniñ teoriyası men ädistemesi. – 2022. – №4 (70). – Б. 108-114. <http://46.34.130.122/index.php/tmfk/issue/view/11/10>
10. Shil'ko V.G. Sotsiologiya fizicheskoy kul'tury i sporta. Ucheb. posobiye. – Tomsk: Izdetel'skiy dom «Tomskiy gosudarstvennyy universitet», 2018. – 416 s.
11. Duisenbayev A.Q. Türki xalıqtarınıñ étnopedagogikası. Monografiya. – Mersin, 2020. – 168 b.
12. Tanikeyev M.T. Istoriya fizicheskoy kul'tury v Kazakhstane. Uchebnoye posobiye. - Alma-Ata: «Kazakhskiy institut fizicheskoy kul'tury», 1977. – 152 s.
13. Sağındıqov E. Qazaqtıñ ulttıq oyındarı. – Almatı: «Rawan», 1991. – 176 b.
14. Tötenaev B. Qazaqtıñ ulttıq oyındarı. – Almatı: «Qaynar», 1994. – 144 b.
15. Qazaq xalqınıñ salt-dästürleri / Qurastırған B.Jüsipov. – Almatı: «Köşpendiler», 2007. – 160 b.